

М. В. Леснікова,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник,

Державна наукова установа "Інститут освітньої аналітики",

E-mail: conversat95@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2802-973X>

Інклюзія осіб з особливими освітніми потребами в освітнє середовище закладів професійної (професійно-технічної) освіти: досвід розвинених країн та ситуація в Україні

Процес інклюзії передбачає всебічне залучення здобувачів(чок) з особливими освітніми потребами в освітнє середовище закладу професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О), що є основою побудови інклюзивного освітнього середовища. Розвинені країни, зокрема країни Європейського Союзу, докладають багато зусиль для створення інклюзивного освітнього середовища у закладах П(ПТ)О. Особи з особливими освітніми потребами (далі – ООП) повністю включені в освітнє середовище закладів П(ПТ)О країн ЄС. Для усіх закладів використовується єдина навчальна програма здобуття П(ПТ)О з можливістю її індивідуалізації для здобувачів(чок) з ООП. У переважній більшості розглянутих країн функціонують програми спеціальної підтримки здобувачів(чок) з ООП. Усі особи з ООП, відповідно до індивідуальних потреб, навчаються в основних (звичайних) закладах П(ПТ)О, у спеціалізованих підрозділах П(ПТ)О у складі основного закладу та у спеціалізованих закладах П(ПТ)О. Для кожного здобувача(чки) з ООП складається індивідуальна освітня програма, що містить детальну інформацію про кваліфікацію, яку має здобути така особа, індивідуальний навчальний план, необхідні для цього засоби навчання, підготовчо-реабілітаційний інструктаж і настанови, а також перелік соціальних послуг, надаваних здобувачеві(чці) під час навчання. В Україні здобувачі(чки) з ООП навчаються у змішаних інклюзивних групах у звичайних закладах П(ПТ)О за спеціально розробленими навчальними програмами. Для підтримки таких осіб у закладі П(ПТ)О працює команда психолого-педагогічного супроводу. Нині відбуваються активні процеси включення здобувачів(чок) з ООП у освітнє середовище закладу П(ПТ)О. Педагогічна спільнота вважає, що здобувачі(чки) з ООП незалежно від віку можуть оволодіти будь-якими навичками за своїм вибором, та не погоджується, що здобувача(чку), які погано поведуться, слід виключити з закладу П(ПТ)О. Водночас наявна проблема з доступністю закладів П(ПТ)О, адже не всі заклади пристосовані до відвідування здобувачів(чок) із ООП. Для покращення існуючої ситуації та досягнення всебічного включення осіб з ООП у освітнє середовище закладів П(ПТ)О необхідно: оновлення морально застарілого навчального обладнання; оновлення змісту навчальних програм відповідно до індивідуальних потреб кожного здобувача(чки); підвищення рівня популяризації П(ПТ)О серед молоді шкільного віку; розширення доступу до спеціальних педагогів (наприклад сурдоперекладача, тифлопедагога, вчителя-дефектолога, психолога); розширення архітектурної доступності закладів П(ПТ)О; розробка наочно-практичних засобів навчання та навчальної літератури для здобувачів(чок) з ООП.

Ключові слова: освітнє середовище закладу професійної (професійно-технічної) освіти, здобувачі(чки) з особливими освітніми потребами, інклюзія, єдина навчальна програма, індивідуальні можливості, спеціальна підтримка.

Постановка проблеми. Включення осіб з особливими освітніми потребами в освітнє середовище закладу професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О) передбачає спільне навчання з урахуванням освітніх потреб та індивідуальних можливостей кожного. Освітнє середовище закладу П(ПТ)О є інклюзивним якщо:

– здобувачів(чок) з особливими освітніми потребами (далі – здобувачів(чок) з ООП) включено до єдиної освітньої системи та залучено до розробки освітніх програм;

– у закладі П(ПТ)О усунуті усі перешкоди для здобуття освіти, включаючи фізичні, навчальні, соціальні та психологічні;

– інфраструктура закладу П(ПТ)О спроєктована та побудована з урахуванням доступності для здобувачів(чок) з обмеженими можливостями, а наявні приміщення відремонтовані;

– гуртожитки та навчальні приміщення доступні для всіх здобувачів(чок) з ООП, у тому числі сліпих або глухих;

– функціонує доступне транспортне сполучення.

© М. В. Леснікова, 2022

– стратегія розвитку закладу П(ПТ)О зорієнтована на ринковий підхід, який забезпечує належний рівень надання освітніх послуг та максимізує результати працевлаштування.

– роботодавці активно залучені до освітнього процесу.

– педагогічні працівники(ниці) та допоміжний персонал гнучко адаптують методи й засоби навчання з урахуванням індивідуальних потреб здобувачів(чок) і гарантують, що усі, у тому числі здобувачі(чки) з ООП, оволодіють необхідними навичками на належному рівні;

– у закладі П(ПТ)О регулярно проводяться заходи з професійної орієнтації, особливо серед учнів/учениць закладів загальної середньої освіти [1];

– родини здобувачів(чок) беруть активну участь у діяльності закладу П(ПТ)О. Усі працівники(ниці) закладу П(ПТ)О налаштовані позитивно і розуміють свої обов'язки [2].

Отже, процес включення передбачає всебічне залучення здобувачів(чок) з ООП у освітнє середовище закладу П(ПТ)О і є основою побудови інклюзивного освітнього середовища [3; 4]. Розвинені країни, зокрема країни Європейського Союзу, докладають багато зусиль для створення інклюзивного освітнього середовища у закладах П(ПТ)О.

Мета статті – проаналізувати досвід розвинених країн у частині включення осіб з ООП у освітнє середовище закладів П(ПТ)О, визначити поточну ситуацію в Україні й окреслити шляхи для її покращення.

Питанням включення здобувачів(чок) у освітнє середовище закладів П(ПТ)О присвячено праці О. Пашенко, І. Гриценко, Н. Софій [5], Н. Сиско [6], І. Сахневич [7] та інших науковців.

Матеріали та методи. У статті використано емпіричний матеріал моніторингового дослідження методів інклюзивного навчання, які застосовуються педагогічною спільнотою закладів П(ПТ)О в освітньому процесі у контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя та методи порівняльного аналізу.

Результати і обговорення. У Фінляндії для усіх здобувачів(чок) використовується єдина навчальна програма здобуття П(ПТ)О з можливістю її індивідуалізації для осіб з ООП. У країні законодавчо затверджено програму спеціальної підтримки осіб з ООП для здобуття П(ПТ)О. Мета цієї програми – забезпечення цієї категорії здобувачів(чок) рівних можливостей для завершення навчання відповідно до їх здібностей. Спеціальна підтримка призначена для здобувачів(чок) з ООП, яким потрібна особлива допомога у навчанні через хворобу, затримку розумового розвитку тощо. Для отримання цієї підтримки необхідно компетентне медичне заключення. За-

вдання кожного закладу П(ПТ)О – визначити, які здобувачі(чки) потребують спеціальної підтримки для здобуття П(ПТ)О та скласти для них індивідуальні плани навчання, що можуть відрізнятися від основних планів. Тривалість та умови надання освітніх послуг коригуються відповідно до стану здоров'я, а термін навчання визначається індивідуальними цілями та потребами здобувача(чки). У випадку здобувачів(чок) із важкими вадами розумового розвитку спеціальні заклади П(ПТ)О та деякі основні заклади П(ПТ)О надають не тільки освітні послуги, а й реабілітацію та інструктаж. Наразі у Фінляндії особи з ООП навчаються у основних (звичайних) закладах П(ПТ)О, у спеціалізованих підрозділах П(ПТ)О у складі основного закладу П(ПТ)О та у спеціалізованих закладах П(ПТ)О [8].

Метою функціонування системи П(ПТ)О Греції є підтримка населення з ООП з метою фізичного, розумового, емоційного, етичного та естетичного розвитку, наскільки це дозволяють особисті обставини цієї верстви населення. Особи з ООП повністю включені у освітнє середовище закладів П(ПТ)О, де панує атмосфера рівності, свободи, безпеки та поваги до кожної особистості. Здобувачі(чки) з ООП мають можливість відвідувати звичайні заклади П(ПТ)О. Також цих осіб включено до основних програм здобуття П(ПТ)О країни, зокрема таких, як професійно-технічна необов'язкова середня освіта (EPAL) та професійно-технічні школи (EPAS). У Греції існують і спеціальні заклади П(ПТ)О, призначені винятково для здобувачів(чок) з ООП з важкими вадами розумового розвитку [9].

У Німеччині здобувачі(чки) з ООП можуть відвідувати звичайні заклади П(ПТ)О за умови забезпечення необхідної освітньої допомоги вчителем спеціальної освіти. Такі вчителі допомагають особам з ООП здобути обрану професію шляхом надання мобільної допомоги, консультування та спільного навчання з іншим викладачем в інклюзивних класах або кооперативних класах. У Німеччині також існують спеціалізовані професійно-технічні школи, освітня діяльність яких спрямована на окремі категорії здобувачів(чок) з ООП, наприклад: професійно-технічна школа для сліпих; професійно-технічна школа для глухих; професійно-технічна школа для здобувачів з вадами розумового розвитку; професійно-технічна школа для осіб з обмеженими фізичними можливостями; професійно-технічна школа для молоді з труднощами у навчанні; професійно-технічна школа для осіб із дефектами мовлення, емоційними та соціальними розладами. Такі спеціалізовані заклади функціонують у складі звичайних закладів П(ПТ)О та співпрацюють з ними.

Яскравим прикладом передової практики, яка демонструє принцип інклюзії здобувачів з ООП

до освітнього середовища закладу П(ПТ)О та програм здобуття освіти є виробничі школи у м. Гамбург [10]. Здобуття П(ПТ)О тут відбувається через поєднання освітніх і виробничих процесів на ринково-орієнтованих виробництвах товарів або послуг, надаючи особам з ООП можливості здобуття базових професійних навичок, знань, вмінь та норм поведінки, необхідних для професійного навчання та подальшого працевлаштування. Різноманітні майстерні та сервісні зони виробничої школи є центральною точкою реалізації принципу включення, адже дають імпульс для роботи, навчання та розвитку навичок кожної молодої людини. Виробничі школи будують навчальні процеси з огляду на реальні замовлення від клієнтів. У зв'язку з необхідністю виробляти реальну продукцію здобувачеві(чці) з ООП доводиться брати на себе неабияку відповідальність за виготовлений продукт або надану послугу, що породжує гордість і впевненість у собі та протидіє попередньому досвіду невдач.

Прикладом такої передової світової практики є Державна професійна школа Eidelstedt G12 у Гамбурзі, яка пропонує інклюзивну підготовку за дуальною формою навчання у рамках проекту "Дуальне та інклюзивне" [11]. Ця професійна школа спирається на багаторічний досвід у професійній підготовці здобувачів(чок) з ООП, яка відбувається за такою схемою: два дні протягом тижня здобувачі(чки) навчаються у професійній школі, а три дні – безпосередньо на виробництві. За ними наглядають три багатопрофільні команди педагогів, до складу яких входять соціальні педагоги та соціальні працівники, корекційні педагоги, професійні викладачі, майстри виробничого навчання, техніки, інженери тощо. Групами здобувачів(чок) з ООП опікуються наставники, які документують свою діяльність та результати навчання в учбові паспорти.

В Іспанії здобувачі(чки) з ООП відвідують звичайні заклади П(ПТ)О та навчаються за програмами, адаптованими відповідно до індивідуальних здібностей. Лише в окремих випадках, коли здобувач(ка) з ООП не може вступити до звичайного закладу П(ПТ)О (наприклад через стан здоров'я), він/вона зараховується до спеціального центру.

Для забезпечення принципу включення здобувачів(чок) з ООП до системи П(ПТ)О іспанською системою освіти пропонуються програми початкової професійної кваліфікації (РСРІ), які мають на меті досягнення всіма здобувачами(чками) професійних компетенцій, еквівалентних I рівню Європейської рамки кваліфікацій, із можливістю подальшого працевлаштування або продовження навчання. Програмами РСРІ опікуються державні або неприбуткові організації, які мають досвід навчанням та працевлаштуванням осіб з ООП. Такі

особи навчаються у звичайних класах державних закладів П(ПТ)О. Після закінчення програми РСРІ випускники(ниці) з ООП отримують сертифікат I рівня професійної кваліфікації та можуть розпочати професійне навчання за II рівнем професійної кваліфікації або працевлаштуватися. До розробки програм РСРІ залучені школи, органи місцевого самоврядування, асоціації профспілок, роботодавці та інші ділові організації [12].

У реєстрі програм здобуття П(ПТ)О Литви для здобувачів(чок) з ООП зареєстровано такі типи програм П(ПТ)О: без здобуття повної загальної середньої освіти; з неповною загальною середньою освітою; зі старшою загальною середньою освітою. Є можливість здобути професійну кваліфікацію для дорослих здобувачів(чок) з ООП, які мають початкову середню освіту, неповну загальну середню освіту та старшу середню освіту. Особи з ООП віком від 12 до 17 років також можуть вступати до молодіжних шкіл *jaunimo mokykla* – спеціалізованих середніх шкіл, які надають загальну неповну середню освіту разом із допрофесійною підготовкою. У Литві здобувачі(чки) з ООП здобувають П(ПТ)О в основних закладах П(ПТ)О, спеціальних підрозділах у складі закладів П(ПТ)О, спеціалізованих закладах П(ПТ)О, призначених для здобувачів з ООП, наприклад у Литовському навчальному центрі для сліпих і слабозорих та у Вільнюському технологічному та реабілітаційному центрі, або у спеціальних центрах професійної реабілітації [13].

Професійна підготовка здобувачів(чок) з ООП у Польщі здійснюється відповідно до індивідуальних потреб таких осіб у лабораторіях та майстернях, побудованих відповідно до професійних стандартів, та принципу розумного застосування. У Польщі особи з ООП здобувають П(ПТ)О безпосередньо у роботодавця або у державних школах за освітніми програмами, адаптованими до їх індивідуальних потреб. Також у Польщі для осіб з ООП функціонують спеціалізовані центри, наприклад Спеціалізований центр для глухих у м. Рацібуж проводить навчання для місцевих здобувачів(чок) з вадами розумового розвитку, які опановують професію столяра або кухара. Для поширення інформації про діяльність спеціалізованих центрів у школах Польщі проводять заняття з професійного консультування. Також спеціалізовані центри та інші заклади П(ПТ)О регулярно влаштовують конкурси для популяризації певних професій, наприклад фотоконкурси, конкурси прикладного мистецтва тощо [14].

Отже, особи з ООП повністю включені у освітнє середовище закладів П(ПТ)О країн Європейського Союзу. Для усіх здобувачів(чок) використовується єдина навчальна програма здобуття П(ПТ)О з можливістю її індивідуалізації для осіб з ООП. У переважній більшості розглянутих кра-

ін функціонують програми спеціальної підтримки здобувачів(чок) з ООП. Відповідно до індивідуальних потреб, усі вони навчаються в основних (звичайних) закладах П(ПТ)О, у спеціалізованих підрозділах П(ПТ)О у складі основного закладу й у спеціалізованих закладах П(ПТ)О. Для кожного здобувача(чки) з ООП складається індивідуальна освітня програма, що містить детальну інформацію про кваліфікацію, яку має здобути здобувач(ка), індивідуальний навчальний план, необхідні для цього засоби навчання, підготовчо-реабілітаційний інструктаж і настанови, а також перелік соціальних послуг, що надаються здобувачеві або здобувачці під час навчання.

В Україні здобувачі(чки) з ООП навчаються в інклюзивних групах у звичайному закладі П(ПТ)О. Такі групи створюються керівником закладу П(ПТ)О на підставі письмового звернення здобувача(чки) освіти з ООП або одного з його/її батьків (чи іншого законного представника), а також висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (за наявності), що надається інклюзивно-ресурсним центром (за умови здобуття загальної середньої освіти). Гранична чисельність здобувачів(чок) П(ПТ)О з ООП в одній групі визначається з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнаваль-

ної діяльності, професії, пристосованості аудиторій тощо [15]. Для підтримки здобувачів(чок) з ООП у закладі П(ПТ)О працює команда психолого-педагогічного супроводу.

У минулому році авторкою було проведено моніторингове дослідження методів інклюзивного навчання, які застосовуються педагогічними працівниками закладів вітчизняних П(ПТ)О в освітньому процесі у контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя. У моніторинговому дослідженні узяли участь 1 068 педагогічних працівників(ниць) – директорів, заступників директорів, майстрів виробничого навчання (старших майстрів), викладачів. Методом збирання інформації було онлайн-анкетування. Один з напрямів анкетування присвячений саме питанням включення кожного здобувача(чки) незалежно від віку та наявності ООП у освітній процес та заохочення усіх членів колективу закладу П(ПТ)О до акцентування уваги на індивідуальному підході під час розроблення навчальних програм і планів. Результати моніторингового дослідження показують, що 59,9% респондентів вважають, що здобувачі(чки) з ООП незалежно від віку та статі можуть оволодіти будь-якими навичками за своїм вибором, 14,6% повністю згодні з цим твердженням. Водночас незгоду з цим

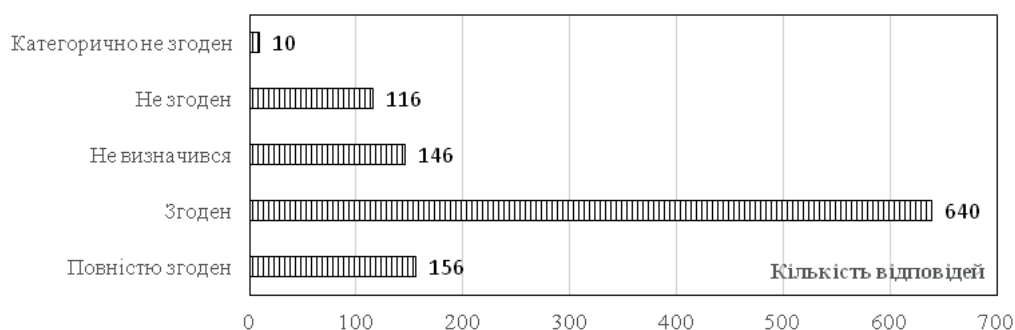

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів за твердженням: “Я вважаю, що здобувачі(чки) з ООП незалежно від віку та статі можуть оволодіти будь-якими навичками за своїм вибором”

твердженням продемонстрували 10,9% респондентів (рис. 1).

Навчання здобувачів(чок) з ООП та без них у змішаних групах сприяє процесу включення та прийняттю індивідуальних відмінностей у колективі групи. Навчання у змішаних групах додає особам з ООП впевненості в собі. Більше половини (61%) респондентів зазначили, що в їхніх закладах П(ПТ)О здобувачі(чки) з ООП та без них навчаються у змішаних групах, 13,2% опитаних повністю погодилися з цим твердженням. Проте у закладах П(ПТ)О, де працюють 14% респондентів, здобувачі(чки) з ООП та без них не навчаються у змішаних групах (відповіді “не згоден” та “категорично не згоден”), рис. 2.

Законом України “Про професійну (професійно-технічну) освіту” встановлено, що будівлі, споруди і приміщення закладів П(ПТ)О повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами, у тому числі для здобувачів(чок) з ООП. За результатами опитування, менше половини (47,8%) опитаних не згодні, що заклад П(ПТ)О, у якому вони працюють, не пристосований до відвідування здобувачів(чок) з ООП, тобто майже половина закладів відповідає вимогам доступності. При цьому близько чверті (24,6%) респондентів не визначилися з відповіддю, а 19,3% респондентів згодні та повністю згодні з твердженням (рис. 3).

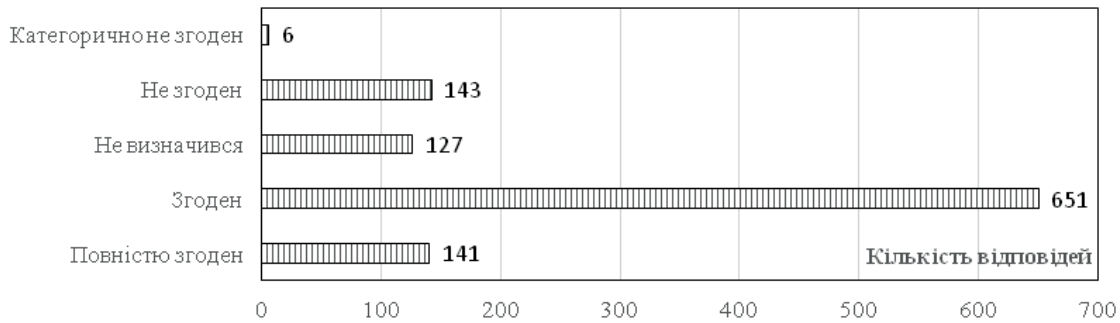

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів за твердженням: “У закладі П(ПТ)О, де я працюю, здобувачі(чки) з ООП та здобувачі(чки) без них навчаються у змішаних групах”

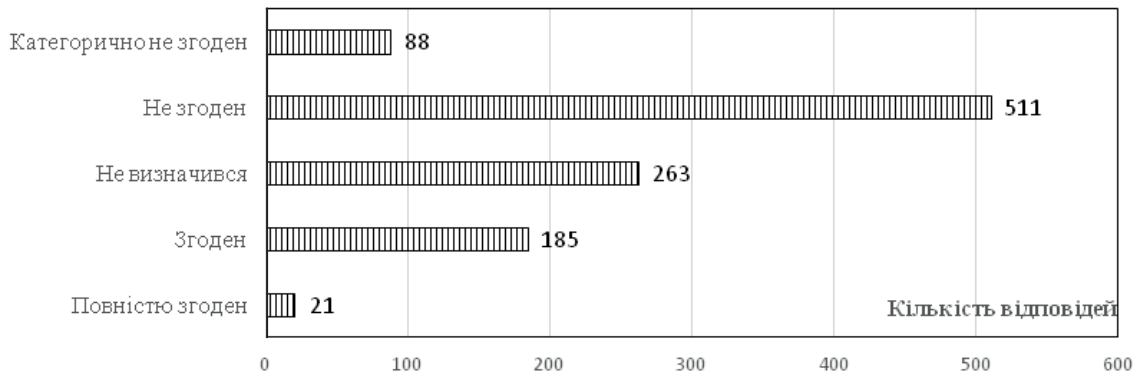

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів за твердженням: “Заклад П(ПТ)О, де я працюю, не пристосований до відвідування здобувачів(чок) з ООП”

Включення здобувачів(чок) з ООП в освітнє середовище закладу П(ПТ)О виключає будь-яку дискримінацію та булінг усередині колективу, забезпечує однакове ставлення до всіх учасників освітнього процесу та створює спеціальні умови для осіб з ООП. В інклюзивному освітньому середовищі закладів П(ПТ)О булінг є абсолютно неприпустимим. Наукові дослідження підтверджують, що булінг – серйозна проблема, яка має далекосяжні наслідки як для учнів, причетних до нього, так і до їх родин, ровесників і найближчої громади. 59% опитаних педагогічних працівників не погодились, що у закладі П(ПТ)О, в якому вони працюють, в учнівському середовищі були випадки булінгу, а 15,4% респондентів категорично не погодились з цим твердженням. Водночас 11,5%

респондентів зазначили, що у їхньому закладі П(ПТ)О в учнівському середовищі наявні випадки булінгу і лише 0,7% повністю погодились з цим твердженням (рис. 4).

Виключення будь якого здобувача(чки) із закладу П(ПТ)О через погану поведінку свідчить про недоліки виховної роботи педагогічного колективу. Близько 80% респондентів не згодні з тим, що здобувача(чку), які погано поведуться, треба виключити із закладу П(ПТ)О, при цьому 16,6% не згодні категорично. 12,4% опитаних не мають визначеної думки щодо цього твердження, а решта згодні та повністю згодні, що здобувачів(чок), які погано поведуться, треба виключити із закладу П(ПТ)О (рис. 5).

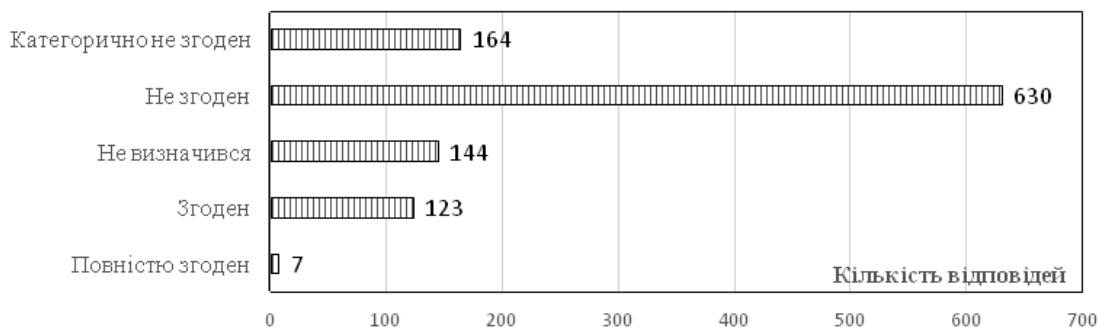
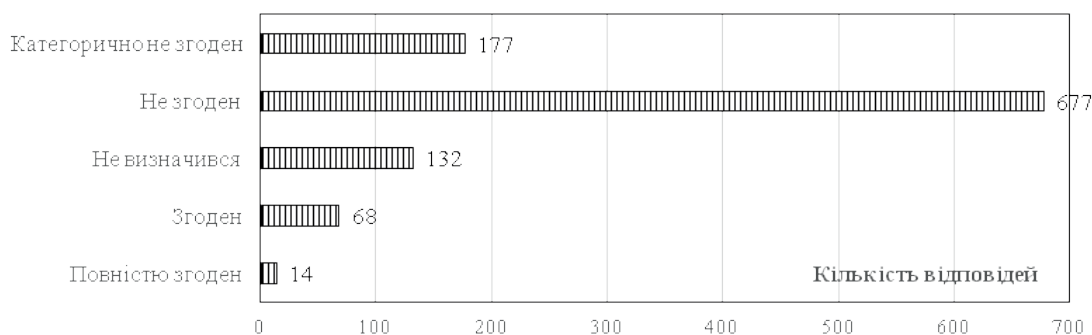

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів за твердженням: “У закладі П(ПТ)О, де я працюю, в учнівському середовищі наявні випадки булінгу”

**Рис. 5. Розподіл відповідей респондентів за твердженням:
“Якщо здобувач(ка) погано поводиться, то його/її потрібно виключити із закладу П(ПТ)О”**

Отже, відповіді респондентів за п'ятьма твердженнями, які демонструють окремі основні елементи включення здобувачів(чок) з ООП в освітнє середовище закладу П(ПТ)О, свідчать про таке. Опитані педагогічні працівники закладів П(ПТ)О вважають, що здобувачі(чки) з ООП незалежно від віку можуть оволодіти будь-якими навичками за своїм вибором. У більшості закладів П(ПТ)О, в яких працюють опитані, здобувачі(чки) з особливими освітніми потребами та без них навчаються у змішаних групах. Більшість опитаних не згодні, що здобувача(чку), які погано поведуться, слід виключити з закладу П(ПТ)О. Водночас наявна проблема з доступністю закладів П(ПТ)О, адже не всі ці заклади пристосовані до відвідування здобувачів(чок) з ООП. Наразі ситуація є такою: у багатьох закладах П(ПТ)О у найкращому випадку реалізація принципу доступності обмежується пандусом на вході в приміщення і можливо частково доступним першим поверхом закладу П(ПТ)О, однак без доступу до інших поверхів, гуртожитків, спортзалів, роздягальень, вбиральень тощо. Також у багатьох закладах П(ПТ)О не облаштовано поблизу стоянку для автомобілів, якими керують або у яких перевозяться здобувачі з ООП, що значно ускладнює доступ цих осіб до послуг П(ПТ)О.

Висновки та рекомендації. У країнах Європейського Союзу здобувачі(чки) з ООП повністю включені в освітнє середовище закладів П(ПТ)О. Для усіх осіб використовується єдина навчальна програма здобуття П(ПТ)О з можливістю її індивідуалізації для здобувачів(чок) з ООП. У переважній більшості розглянутих країн функціонують програми спеціальної підтримки здобувачів(чок) з ООП. Останні, відповідно до індивідуальних потреб, навчаються в основних (звичайних) закладах П(ПТ)О, у спеціалізованих підрозділах П(ПТ)О у складі основного закладу та у спеціалізованих закладах П(ПТ)О.

Для кожного здобувача та здобувачки з ООП складається індивідуальна освітня програма, що містить детальну інформацію про кваліфікацію, яку має здобути здобувач(ка), індивідуальний навчальний план, необхідні для цього засоби на-

вчання, підготовчо-реабілітаційний інструктаж і настанови, а також перелік соціальних послуг, що надаються здобувачеві(чці) під час навчання.

Україна також прагне до імплементації європейських цінностей у системі освіти. Нині відбуваються активні процеси включення здобувачів(чок) з ООП у освітнє середовище закладів П(ПТ)О. Такі особи навчаються у змішаних інклюзивних групах у звичайних закладах П(ПТ)О за спеціально розробленими навчальними програмами. Для підтримки здобувачів(чок) з ООП у закладі П(ПТ)О працює команда психолого-педагогічного супроводу. Вітчизняна педагогічна спільнота вважає, що здобувачі(чки) з ООП незалежно від віку можуть оволодіти будь-якими навичками за своїм вибором, та не погоджується, що здобувача(чку), які погано поведуться, слід виключити з закладу. Водночас гострою є проблема з доступністю закладів П(ПТ)О, адже не всі вони пристосовані до відвідування осіб з ООП.

Для покращення існуючої ситуації та досягнення всебічного включення осіб з ООП у освітнє середовище закладів П(ПТ)О необхідні такі кроки:

- оновлення морально застарілого навчального обладнання;
- оновлення змісту навчальних програм відповідно до індивідуальних потреб кожного здобувача(чки);
- підвищення рівня популяризації П(ПТ)О серед молоді шкільного віку;
- розширений доступ до спеціальних педагогів (наприклад сурдоперекладача, тифлопедагога, вчителя-дефектолога, психолога);
- розширення архітектурної доступності закладів П(ПТ)О;
- розробка наочно-практичних засобів навчання та навчальної літератури для здобувачів(чок) з ООП.

Зважаючи на викладене, як основний напрям подальшого дослідження зазначимо розробку методологічних засад формування інклюзивного освітнього середовища у вітчизняних закладах П(ПТ)О.

Список використаних джерел

1. A Road Map for Inclusive TVET “Going for the Gold Standard”: Strategies for the Inclusion of Persons with Disabilities in Technical, Vocational Education and Training. 2021. URL: <https://www.skyecaribbean.com/wp-content/uploads/20211028-SkYE-Strategic-Road-Map-for-Inclusive-TVET-System.pdf>
2. Методичні рекомендації із створення інклюзивного освітнього середовища у закладах ПТО області. Навчально-методичний кабінет професійно-технічної освіти у Київській області. URL: http://oblpto.in.ua/images/docum/інклюзивна_освіта/МЕТОДИЧНІ_РЕКОМЕНДАЦІЇ.pdf
3. Vocational education and training (VET). Summary of Country Information / ed. A. Corral Granados. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. 2014. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/VET%20Summary%20of%20Country%20information%202014.pdf>
4. European Patterns of Successful Practice in Vocational Education and Training. Participation of Learners with SEN/Disabilities in VET / ed. M. Kyriazopoulou, H. Weber. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. 2013. URL: <https://www.european-agency.org/resources/publications/european-patterns-successful-practice-vocational-education-and-training>
5. Пашенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посібник. Київ: Арт Економі, 2012. 184 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_derj_slug/material_diyaln/inklyuzivna%20osvita.pdf
6. Сиско Н. Розширення професійно-педагогічного профілю викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти в умовах інклюзії. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2019. № 2 (19). С. 11–17. URL: <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.19.11-17>
7. Сахневич І. Громадянське самовизначення молоді з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти / Інклюзія в умовах професійної (професійно-технічної) освіти: зб. наук. праць за мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 18 квітня 2019 р.). Житомир: Євенок О. О., 2019. С. 61–69. URL: <https://docs.google.com/document/d/1CXkra-5STvtlOwOOaX0o26GwxAfdvJS/edit> (дата звернення 08.02.2022).
8. Finland. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). European Agency for Development in Special Needs Education. (n.d.). URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/FI-policy-summary-report.pdf>
9. Greece. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). European Agency for Development in Special Needs Education. (n.d.). URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/gr-policy-summary-report.pdf>
10. Produktionsschulen in Hamburg. Auf dem Weg zur inklusiven Ausbildungsvorbereitung?! / ed. H.-H. Kremer, K. Büchter, U. Buchmann. Cortina GENTNER (Hamburger Institut für Berufliche Bildung). 2016. URL: http://www.bwpat.de/ausgabe30/gentner_bwpat30.pdf
11. Lange V., Rabe T. Inklusive Bildung in Hamburg. Teil 4 des Ländervergleichs. 2017. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/studienfoerderung/12107-20151208.pdf>
12. Spain. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). European Agency for Development in Special Needs Education. (n.d.). URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/ES-policy.pdf>
13. Lithuania. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). European Agency for Development in Special Needs Education. (n.d.). URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/LT-policy.pdf>
14. Poland. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). European Agency for Development in Special Needs Education. (n.d.). URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/PL-policy.pdf>
15. Леснікова М. В. Основні методологічні підходи до побудови інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Статистика України*. 2021. № 3. С. 67–80. Doi: 10.31767/su.3(94)2021.03.08

References

1. A Road Map for Inclusive TVET “Going for the Gold Standard”: Strategies for the Inclusion of Persons with Disabilities in Technical, Vocational Education and Training. (2021). *www.skyecaribbean.com*. Retrieved from <https://www.skyecaribbean.com/wp-content/uploads/20211028-SkYE-Strategic-Road-Map-for-Inclusive-TVET-System.pdf>
2. Metodichni rekomendatsii iz stvorennia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha u zakladakh PTO oblasti [Methodological recommendations for creating an inclusive educational environment in institutions of technical and vocational education of the region. *oblpto.in.ua*. Retrieved from http://oblpto.in.ua/images/docum/inkluzivna_osvita/METODICHNI_PEKOMENDAII.pdf [in Ukrainian].
3. Corral Granados, A. (Ed.). (2014). Vocational education and training (VET). Summary of Country Information. *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org/sites/default/files/VET%20Summary%20of%20Country%20information%202014.pdf>
4. Kyriazopoulou, M., & Weber, H. (Eds.). (2013). European Patterns of Successful Practice in Vocational Education and Training. Participation of Learners with SEN/Disabilities in V ET. *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org/resources/publications/european-patterns-successful-practice-vocational-education-and-training>
5. Pashchenko, O. V. Hrytsenok, I. A., & Sofii, N. Z. (2012). *Inklyuzivna osvita v umovakh profesiino-tekhnicnoho navchalnoho zakladu [Inclusive education in the conditions of Institutions of Vocational (Technical and Vocational) Education]*. Kyiv: Art Ekonomi. Retrieved from http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_derug_slug/material_diyaln_inklyuzivna%20osvita.pdf [in Ukrainian].
6. Sysko, N. (2019). Expanding the professional pedagogical profile of teacher from professional (vocational) education school under the conditions of inclusion. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnicnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika – Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy*, 2 (19), 11–17. Retrieved from <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.19.11-17> [in Ukrainian].
7. Sakhnevych, I. (2019). Hromadianske samovyznachennia molodi z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnicnoi) osvity. Inkliuziia v umovakh profesiinoi (profesiino-tekhnicnoi) osvity [Civic self-determination of youth with special educational needs in vocational (vocational and technical) education institutions]. Collected papers from Inclusion in professional (vocational and technical) education: *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia (18 kvitnia 2019 roku) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 61–69). Zhytomyr. Retrieved February 08, 2022 from <https://docs.google.com/document/d/1CXkra-5STvtlOwOOaX0o26GwxAfdv-JS/edit> [in Ukrainian].
8. Finland. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). (n.d.). *European Agency for Development in Special Needs Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org/sites/default/files/FI-policy-summary-report.pdf>
9. Greece. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). *European Agency for Development in Special Needs Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org/sites/default/files/gr-policy-summary-report.pdf>
10. Kremer, H.-H., Büchter, K., & Buchmann, Ulrike. (Eds.). (2016). Produktionsschulen in Hamburg. Auf dem Weg zur inklusiven Ausbildungsvorbereitung?! *Cortina GENTNER (Hamburger Institut für Berufliche Bildung)*. Retrieved from <https://www.bwpat.de/ausgabe/30/gentner>
11. Lange, V., & Rabe, T. (2017). Inklusive Bildung in Hamburg. Teil 4 des Ländervergleichs. *library.fes.de*. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/studienfoerderung/12107-20151208.pdf>
12. Spain. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). *European Agency for Development in Special Needs Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org/sites/default/files/ES-policy.pdf>
13. Lithuania. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). *European Agency for Development in Special Needs Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org/sites/default/files/LT-policy.pdf>
14. Poland. Summary Country Report on the Vocational Education and Training system, REFERNET Cedefop and Summary report on Vocational Education and Training (VET) for learners with Special Educational Needs (SEN). *European Agency for Development in Special Needs Education*. Retrieved from <https://www.european-agency.org/sites/default/files/PL-policy.pdf>
15. Liesnikova, M. V. (2021). Osnovni metodolohichni pidkhody do pobudovy inkliuzyvnoho i henderno chutlyvoho osvitnoho seredovyscha u zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnicnoi) osvity [Main Methodological Approaches to Creating Inclusive and Gender Sensitive Education Environment in

M. V. Liesnikova,*PhD in Economics, Senior Researcher,**Senior Researcher,**State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics",**E-mail: conversat 95@gmail.com**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2802-973X>*

Inclusion of Individuals with Special Educational Needs to the Education Environment of Institutions of Vocational (Technical and Vocational) Education: the Experience of Developed Countries and the Situation in Ukraine

The process of inclusion involves the comprehensive involvement of students with special educational needs in the educational environment of a vocational (technical and vocational) education institution (hereinafter – V(VT)E), which is the basis of inclusive educational environment. Developed countries, in particular the countries of the European Union, make a lot of efforts to create an inclusive educational environment in P(VT)E institutions. Individuals with special educational needs (hereinafter – SEN) are fully included in the educational environment of P(VT)E institutions in the EU countries. For all institutions, a single educational program for obtaining P(VT)E is used, with the possibility of its individualization for students with SEN. In the vast majority of the considered countries, special support programs for applicants with SEN are operating. All individuals with SEN, according to individual needs, study in main (ordinary) V(VT)E institutions, in specialized V(VT)E units as part of the main institution, and in specialized V(VT)E institutions. An individual educational program is drawn up for each applicant with the SEN, which contains detailed information about the qualifications that such a person must acquire, an individual educational plan, the necessary teaching aids, preparatory and rehabilitation instruction and instructions, as well as a list of social services provided to the applicant(s) during studies. In Ukraine, students with SEN study in mixed inclusive groups in regular V(VT)E institutions according to specially developed educational programs. A team of psychological and pedagogical support works in the V(VT)E institution to support such individuals. Currently, there are active processes of inclusion of students with SEN in the educational environment of the V(VT)E institution. The pedagogical community believes that students with SEN, regardless of age, can master any skills of their choice, and does not agree that a student who misbehaves should be excluded from the V(VT)E institution. At the same time, there is a problem with the accessibility of V(VT)E institutions, because not all institutions are adapted to the visit of students with special needs. In order to improve the existing situation and achieve comprehensive inclusion of the SEN axis in the educational environment of V(VT)E institutions, it is necessary to: update morally outdated educational equipment; updating the content of educational programs in accordance with the individual needs of each applicant; increasing the level of popularization of V(VT)E among school-aged youth; expanding access to special teachers (for example, a sign language interpreter, a typhologist, a special education teacher, a psychologist); expansion of architectural accessibility of V(VT)E institutions; development of visual and practical teaching aids and educational literature for students with SEN.

Key words: *educational environment of institutions of vocational (vocational and technical), students with special educational needs, inclusion, unified curriculum, individual opportunities, special support.*

Бібліографічний опис для цитування:

Леснікова М. В. Інклюзія осіб з особливими освітніми потребами в освітнє середовище закладів професійної (професійно-технічної) освіти: досвід розвинених країн та ситуація в Україні. *Статистика України*. 2022. № 2. С. 64–72. Doi: 10.31767/su.2(97)2022.02.07

Bibliographic description for quoting:

Liesnikova, M. V. (2022). Inkliuziia osib z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v osvitnie seredovyshe zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity: dosvid rozvynenykh krayin ta sytuatsiia v Ukraini [Inclusion of Individuals with Special Educational Needs to the Education Environment of Institutions of Vocational (Technical and Vocational) Education: the Experience of Developed Countries and the Situation in Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 64–72. Doi: 10.31767/su.2(97)2022.02.07 [in Ukrainian].